

MEDSTAVČNE ZVEZE V OBDOBJU MED *BRIŽINSKIMI* *SPOMENIKI* IN TRUBARJEVIM KATEKIZMOM

Robert Grošelj

Filozofska fakulteta, Ljubljana
robert.groselj@ff.uni-lj.si

DOI:10.4312/Obdobja.36.293-301

Prispevek je posvečen analizi medstavčnih zvez v t. i. rokopisnem obdobju slovenskega jezika. Med prirednimi zvezami se pojavljajo vezalne, sledijo jim protivne, ločne, posledične in vzročne, med podrednimi pa namerne, prilastkove, predmetne, primerjalne, vzročne, časovne, povedkovoprilastkove in načinovne. Analiza je pokazala dokaj raznovrsten nabor povezovalnih sredstev, položajne tendence sestavnikov in kompleksna razmerja med odvisniki (prim. priredne nize).

skladnja, medstavčne zveze, priredje, podredje, povezovalci

The article presents an analysis of interclausal relations in the so-called Slovene manuscript period. The attested coordinate clauses include copulative, adversative, alternative, consecutive and causal clauses, the subordinate clauses, on the other hand, contain final, attributive, object, comparative, causal, temporal, predicative-modifying and modal clauses. The analysis has shown a relatively broad variety of connectors, position tendencies of conjunct clauses and complex relations between subordinate clauses (cf. coordinating strings).

syntax, interclausal relations, coordination, subordination, connectors

1 Uvod

V slovenskem jezikoslovju so redke študije posvečene skladnji v času med *Brižinskimi spomeniki* in letom 1550 – med sodobnejšimi obravnavami omenimo npr. skladijske dele v študiji Jožeta Toporišiča (1992: 17–31) o *Stiškem rokopisu* in monografiji Nikolaja Mikhailova (1998) o jezikovnih spomenikih zgodnje slovenščine.

Pričujoča razprava skuša delno zapolniti vrzel v tovrstnih raziskavah, in sicer z analizo medstavčnih zvez v tem obdobju. Obravnava se tako umešča med raziskave zložene povedi v *Brižinskih spomenikih* in jeziku protestantskih piscev (predvsem Dogramadžieva 1989; Neweklowsky 2006) ter tako vzpostavlja vez med obdobjema.

2 Metodologija in gradivo

Medstavčne zveze (in zveze z neosebniimi oblikami) so členjene na priredne in podredne, vsaka od kategorij pa je razdeljena na v slovenističnem jezikoslovju

uveljavljene pomenske oz. stavčnočlenske skupine in podskupine (priredne zveze – vezalne, ločne itn.; podredne zveze glede na tip odvisnika – osebkov, predmetni itn.). Zveze so analizirane tudi glede na povezovalce in položaj sestavnikov.¹

V razpravo so vključeni rokopisi z večstavčnimi zvezami: *Celovski* (CR, 1362–1390), *Stiški* (SR, 1428–1440), *Kranjski* (KR, domnevno pred 1556), *Starogorski* (SGR, 1492–1498), *Černjejski* (ČR, po 1497), *Auersperspergov* (AR, 15. stol.) in *Načrt za pridigo* (NP, 16. stol.). Upoštevani so kritični prepisi v monografiji Mikhailova (1998).

3 Priredje

Med prirednimi zvezami se v gradivu pojavljajo vezalne, ločne, protivne, vzročne in posledične (za členitev prim. Toporišič 2004: 437–442, 647, 651–652; Žele 2016: 251–253).

3.1 Vezalno priredje

Med analiziranimi zvezami je kar 108 vezalnih. Kot povezovalci se pojavljajo vezniki *inu* (21), *jenu* (12), *ino* (6), *inuj*, *ter*, *invo*, *in* (2), *i*, *ni* in *a* (1), členek *tudi* (1), oziralni povezovalca *verh koga* (1),² poleg teh pa je 56 zvez brez povezovalca.

V zvezah brez povezovalca (CR in SGR I–III, SR II, IV–V in KR I–IV, NP) je večinoma neprvi sestavnik predhodnemu bolj ali manj pomensko nevtralno dodan (prim. še t. i. sočasnost): *posvečenu bodi tvoje jime Ø pridi bogastvu tvoje Ø bodi vola tvoja* CR I/1–3; pojavljata pa se še časovno zaporedje (CR in SGR III) in, domnevam, delna posledica ('in zato'; SR II/3–5), npr. *Na križ respet, Ø is križa snet, Ø mortiv v grob položen Ø pred pekel jede* SGR III/6–8; *Češtjena si Ø mi k tebe vpijeme [...], Ø mi k tebe zduhujeme* SR II/3–5. Vezalno so lahko povezani ne le stavki z osebno glagolsko obliko, temveč tudi izpustni stavki (glej CR II–III, SGR III) ali nedoločniške zveze (KR I–III): *tiga nikomer povedati, [...] Ø eno glih jenu pravo pravdo reči [...], Ø z mojem pravnim rečenjem nikoger pretežati* KR II/2–5.³

Večina zvez z *inu* (SR IV–V, NP; dvakrat *ynu* SR V/54) je dodajalnih, npr. *Ja se adpovem hudiču [...] inu se izpovej inu dalžam dam* SR IV/1–3, dvakrat se pojavi posledična dopolnitev (SR V/49; NP 6), enkrat pa kontrast ('pa'; SR V/56): *ta je an lediga od nih griho inu je pellaž posem slabem lebnu tu večno gnado* NP 6–7; *mi rači po sim životi ta vejčni lebn dati inu je obl[j]ublo se naprid pred grejhiči ovarovati* SR V/56. Ob prevladujočih stavčnih sestavnikih se pojavita tudi dva nedoločniška, npr. *je nam prositi inu za našemo gospodi [...] moliti ob naša čir* NP 4–6.

Zveze z *jenu* (KR I–IV) večinoma izražajo dodajanje, le enkrat (KR IV/6–7) gre za časovno zaporedje; nedoločniških priredij je več kot medstavčnih: *nih nuc potrahtati*

¹ Zaradi omejitev puščam ob strani – ob posameznih izjemah – razvojno, narečno itn. kontekstualizacijo zvez in celostno analizo stavčne/besedilne zgradbe rokopisov. Na kompleksnejše nize sestavnikov eksplisitno opozarjam predvsem pri podredju.

² Različno zapisane povezovalce večinoma obravnavam kot različne leksikalne prvine.

³ Štiri zveze (CR, SGR III, SR IV–V) kažejo – po kritičnem prepisu N. Mikhailova – na medpovedno razmerje.

jenu škodo podstopiti KR I/3; *meni [...] zbero jenu meni poroče* KR III/7; *óčte pravo resnico povedati [...], koker vi tega óčte pruti Bogu užiti, jenu sezite na to rihtno palico* KR IV/6–7.

Zgledi zvez z *ino* (CR I–III, SR II) večinoma kažejo na dodajanje tipa *Kruh naš vsedan[n]i daj nam dan[n]as ino odpusti nam dalge naše [...]* *ino nas ne vupelaj v ednero iskusbo* CR I/3–6, le v enem zgledu na časovno zaporedje: *na križ raspet martav ino vu grab položen* CR III/4–6 (izpustno). Večinoma gre za zveze stavčnih zgradb – poleg izpustnega stavka je izjema še deležniško priredje *zduhujeme, glagojiče ino plačeč te dolinje teh slz* SR II/5–6.

Zgleda z *inuj* (SGR I in III) izražata dodajanje oz. časovno zaporednost (delno namen): *Daj nam donnes ta vsedanni kruh inuj nam odpusti naše douge* SGR I/4–5; *yma tudi priti inuj soditi* SGR III/10–12; v prvem zgledu gre za medstavčno zvezo, v drugem za nedoločniško.

Medstavčni zvezi s *ter* (ČR XLI–XLII) izražata dodajanje z namernim odtenkom (drugi stavek izraža ključni namen): *so dali et kontadi zlati pet gotovi [...] da se ima kupiti jedna kvarta pšenice ter se ima mašiti* ČR XLI.⁴ Obratno je v priredju z *a* (ČR XXXIII): *ostavi b. s. m. s. J[a]kova s tim patom da se imij sturit edna miša a da imaju imit pol stara pšenice*.

Kot vezalno (dodajanje) lahko interpretiramo tudi zvezo z oziralnim povezovalcem *verh koga* (ČR XLIX), ki formalno kaže na podredno razmerje (nepravi odvisnik; Hrbáček 1994: 68): *je ostavila [...] pšenico verhi jenoga bena verh koga plača Malanjina de Nimis Bratine sfete Marie s Černjea*.

Prvi od zgledov z *invo* (SR IV) izraža posledičnost ('in zato'), prim. *Ja se dalzan dam [...] ynvo prošo voga vsigamogočiga* (SR IV/12–15), drugi pa dodajanje, prim. *svete nedele [...] nejsam Nikuli taku praznoval invo ča[s]til* SR IV/18–20; obakrat gre za medstavčno zvezo. Dodajanje (sočasnost) je prisotno še v priredju z veznikom *i* (SR IV) in členkom *tudi* (KR I): *prošo divico Mari[j]o i mol[j]o divico Mari[j]o* SR IV/16; *škodo podstopiti, jest tudi nočem [...] krajlu, oli gmein mestu. kškodi [...] prenesti* KR I/3–5.⁵

Za t. i. vezanje z zanikanjem (Žele 2016: 252) oz. disjunkcijo (Tokarz 1977: 46–47) gre pri medstavčni zvezi z veznikom *ni*: *nejsim stanovitn stal ni tiga dopernesil* SR V/37–38.

3.2 Ločno priredje

V gradivu se pojavljajo dve ločni nedoločniški priredji (KR I, III) in eno stavčno (KR II); med sestavniki je izbirnostno razmerje (Žele 2016: 252). Povezovalac je veznik *oli*: *nikir [...] kškodi [...] prenesti, oli skozi pomagati* KR I/4–5; *kar edin vsakateri reče, oli govori* KR II/2.

⁴ Besedilno prvino *te* NP 2 interpretiram kot del kazalnega zaimka *te isti* 'taisti', ne morda kot členek tipa *tudi* ali veznik *ter* (prim. Mikhailov 1998: 373).

⁵ Problematična je opredelitev domnevno medstavčnih zvez [...] *to moyee serzze nossy ynmee* in [...] *rassy in slaby ie luba moya czunassa rumena* AR 7–8 z veznikom *in* (enkrat *inu*?). Sam ju (tudi na podlagi razlage v Mikhailov 1998: 370) pogojno uvrščam v vezalno priredje (dodajanje).

3.3 Protivno priredje

Med štirimi protivnimi zvezami se pojavljajo le zamenjavne, medtem ko razlikovalnih, nasprotnih ali izvzemalnih (prim. Toporišič 2004: 652–653) ni. Povezovalca sta veznika *le* (CR I)⁶ in *temeč* (KR III–IV), en zgled (SGR I) je brez povezovalca; v prvem sestavniku se pojavlja zanikanje (členkovno, v KR III zaimensko): *nas ne vupelaj v ednero iskusbo le nas reši od zlega* CR I/6–7; *Nas vnapellay, na rezrešno, Ø Nas reše od zlega* SGR I/7–8; *skuzi eneri perjazni. oli sovraštva ferhindrat, temeč naprej dopomagati* KR III/4–5 (IV/6). Samo v KR III/4–5 gre za priredje nedoločniških zvez.

3.4 Vzročno priredje

V gradivu sem zasledil eno vzročno medstavčno priredje (SR III). Utemeljevalno razmerje (prim. 'namreč'; Toporišič 2004: 441; Žele 2016: 253) je vzpostavljeno brez povezovalca, tj. le s pomenoma propozicij: *nam je se veseliti Ø o[n] nam hoče trosti biti* SR III/2–3.

3.5 Posledično priredje

V rokopisih se pojavljata dve posledični medstavčni (morda medpovedni) zvezi; enkrat je posledično-sklepalno razmerje vzpostavljeno z veznikom *obto* (SR II), enkrat pa brez povezovalca (SR III): *Češtjena si [...] mi k tebe zduhujeme [...] Obto ti naše odvetnice ti k nam obrni ti milostive oči* SR II/3–8; *Naš gospud je od smerti vstal od nega britke martre Ø nam je se veseliti* SR III.⁷

4 Podredje

Podredne medstavčne zveze lahko členimo glede na stavčnočlensko pripadnost odvisnikov, ki jih sotvorijo. V gradivu se pojavljajo predmetni, prilastkovi, povedkovoprilastkovi in prislovnodoločilni odvisniki, med njimi pa časovni, načinovni, primerjalni, vzročni in namerni (za pomensko členitev prim. predvsem Toporišič 2004: 638–646).

4.1 Predmetni odvisniki⁸

V gradivu se pojavlja 22 (neposrednih) predmetnih odvisnikov, ki jih uvajajo vezniki *da* (8), oziralni zaimki *kar* (7), *kir*, *ker*, *kur* (1),⁹ poljubnostni oziralni zaimek *kar kuli* (1), predmetne pa so še tri nedoločniške zgradbe (SR V; KR I–II).¹⁰

⁶ Uvrstitev *le* med veznike omogočata položajni kriterij (*le* je na začetku drugega sestavnika) in »zamenjavna« pomenska interpretacija (prim. 'ampak, temveč [reši]', ne morda 'zgolj, samo [nas]').

⁷ V SR III ima lahko *veselje* svoj razlog v predhodnem in sledečem sestavniku.

⁸ Recenzentu se zahvaljujem za dragocene pripombe v zvezi z oziralnimi (predmetnimi, predvsem pa prilastkovimi) povezovalci in odvisniki.

⁹ Besedilnega elementa *ča* (dve pojavitvi v ČR XXXIV), ki ga N. Mikhailov transkribira kot *ka*, ni mogoče zanesljivo pojasniti (prim. Mikhailov 1998: 287–288). Če bi šlo za oziralnik, bi lahko prvič – pogojno – uvažal predmetni odvisnik, drugič pa prilastkovega.

¹⁰ Vprašljiv je zgled (predmetni odvisnik brez povezovalca?) *prošo divico Mari[j]o i mol[j]o divico Mari[j]o [...] Ø po jim popravil* SR IV/16–17. N. Mikhailov (1998: 133) domneva da bi po njih popravil.

Vsebinski predmetni odvisniki z veznikom *da* kot določila glagolov *prostiti* (SR IV–V), *priseči* (KR II–III) in *opomniti* (KR IV) večinoma sledijo nadrednemu stavku, le enkrat je odvisnik pred njim (SR V/59–60): *persežem bogu, da čo jest. en zvest rat. jenu svetnik biti* KR II/1; *Jest vas opomenim. da vi bote povedali* KR IV/1; *da meni tudi naš gospud odpusti moje grejhe prošo vas* SR V/59–61. Zgornjim so blizu nedoločniške zveze *je obl[j]ublo se naprid pred grejhiči ovarovati* SR V/56–57; *persežem [...] an zvest. jenu pokorin burgar biti* KR I/1–2; *tiga gmein nuca pomagati potrahtati* KR II/7–8. V vseh zgledih gre za predmetna vsebinska določila glagolov – *obljubit* (SR V), *priseči* (KR I) in *pomagati* (delna ciljnost; KR II); nedoločniške zveze sledijo nadredni zgradbi.

Oziralni predmetni odvisniki s povezovalcem *kar* (SR IV–V, KR III–IV) le dvakrat sledijo nadrednemu stavku, prim. *sam to prelomil kar sam obl[j]ubil* SR IV/4 (še SR V/4); večinoma so pred njim: *vse to, kar meni. en pošten rat, jenu gmeina. mej sebo zbero [...], to isto zvestu. glih deržati* KR III/7–8.

Tudi odvisniki, ki jih uvajajo *kir*, *kur* (SR V) in *ker* (KR III),¹¹ stojijo pred nadrednim stavkom: *kir je chudu vilu inu kur je hudobo dejlal tiga sam l[j]ubiga iml* SR V/38–39; *to, ker se vpravdi, oli vsvetu reče. pro naprej pernesti* KR III/5–6. Prim. še s *kar kuli* (KR II/1–3): *kar kuli vsveti bode naprej vzetu [...]. kar edin [...] govori. tiga nikomer povedati.*

V sedmih zgledih (prim. kompleksno stanje v KR II–III; SR V/38–39) prvemu odvisniku vezalno sledi še vsaj ena stavčna ali nedoločniška zveza (niz prirednih zgradb), npr. *persežem bogu, da čo jest. en zvest rat. jenu svetnik biti, [...] tiga nikomer povedati, [...] eno glih. jenu pravo pravdo reči* KR II/1–4; v KR I se nahaja priredje nedoločniških zgradb (4) z vlogo predmeta.

Oziralni predmetni odvisniki imajo v nadrednem stavku večinoma soodnosni kazalni zaimek *ta* oz. zvezo *vse to* (KR III/7); v SR V/36–37 se soodnosni zaimek nahaja v stavku, ki je z neposrednim nadrednim stavkom v vezalnem priredju, prim. *kar sam vogu [...] obl[j]ubill nejsim stanovitn stal ni tiga dopernesil.*

4.2 Prilastkovi odvisniki

38 prilastkovih odvisnikov, izpričanih v gradivu, opredeljuje odnosnice s pomen-skima oznakama človeško (14) in nečloveško (23).

Prilastkove odvisnike uvajajo oziralni zaimki v različnih (predložnih) sklonskih oblikah – v prvi skupini *kir* (7), *ki* (5), *ker* in *keter* (1). Zaimek *kir* (CR I, III; SR V; NP) ni spolsko razlikovalen, npr. *Oča naš kir si v nebesih* CR I/1; *ga prose ab nih čir kir je objeta s tem hudičem* NP 3, medtem ko *ki* v ČR razlikuje med oblikama m./ž. spola *ki* in *ka* (prim. **kъjъ* oz. **kaja* po kontrakciji; Bezljaj 1982: 30): *Stifan Tikonja s Platišča ki je stal v Černei* ČR XLVI; *Menia ka bi* ('je bila') [*s*] *Subita* ČR XXVIII (še XXXI, XXXIV, XLIII). Zaimka *ker* in *keter* (SGR)¹² se nanašata na odnosnico

¹¹ Oziralnik *kur* pomeni 'kdor', *kir* in *ker* pa 'kar'.

¹² Zaimek *ker* (zapis *kher*) bi se lahko razvil iz *keter* (zapis *kheter*; po Logar 1973/1974), in sicer po onemitvi polglasnika (*ker*) in asimilaciji (*ker*; prim. Ramovš 1952: 97). Po N. Mikhailovu (1998: 207, 226) gre za vzročni veznik.

m. spola: *Otča naš ker si v nebesih* SGR I/1; *gospodi našiga, keter je po(d)čett od svetiga duha* SGR III/4–5.

Odvisnike druge skupine (nečloveško) uvajajo *ki* (15), *kir* (4), *katera* (2) in *ka* (1), medtem ko je eden (ČR XXXVII) celo brez povezovalca. Zaimek *ki* (ČR; okrnjeno *k* v L in LI) večinoma razlikuje spole: *jest plod ki ga kuplimena* ČR XXIV; *jest ostavil [...]* *njivu ka njiva plača fita* ČR VIII; *jest ostavil [...]* *dobro za ko dobro se plača* ČR VI (prim. tudi v *nimi mesti ki se cliče* ČR XIX); *ka* v ČR XXIX (prim. *jest ostavila [...]* *svetomu Jakovu s Černjevi ka jest fradai svete Marie*) je najbrž oziralnik brez končne členice (s pomenom 'kar' ali celo 'kjer'; več o razmerju *ka – kar* Snoj 1997: 189–191).¹³ Zaimek *kir* se lahko nanaša na odnosnice m. (SR IV–V) ali ž. spola (SR V, NP), oziralnik *katera* (KR IV) pa ima v gradivu le obliko ž. spola (in istospolsko odnosnico): *se dalžan dam vsejmi grejhi s kemer ta človik more grejšiti* SR V/47 (prim. 's katerimi';¹⁴ enaka oblika v IV/12); *je pellaj [...]* *tu večno gnado kir nikoli ganca ima* NP 6–7 (še SR V/42); *bote povedali. per ti telesni rotbi, katero ste [...]* *persegli* KR IV/1–3. Prim. še zgled brez povezovalca (odnosnica m. spola): *na njega malin Ø imajo na Kornap* ČR XXXVII.

Večina prilastkovih odvisnikov (21) je omejevalnih,¹⁵ tj. omejujejo število nosnikov imenske zveze (jih pojmovno zožujejo; Cazinkić 2001: 31), npr. *se dalžan dam vsejmi grejhi s kemer ta človik more grejšiti* SR V/47–48; *Menia ka bi [s] Subita jist ostavila* ČR XXVIII. Neomejevalnih odvisnikov je manj (15): *vu Ihezusa Kristusa nega sinu ediniga našiga gospodi kir je počet od svetiga duha* CR III/2–4; *Marin de Luzeura i njegova žena Foska ka bila hči Kristana od Subita* ČR XLIII. Enkrat (ČR XXXVII) je opredelitev omejevalnosti popolnoma odprta.

Vsi odvisniki – z izjemo *Ka[j]* *je nam pre ti ženi zastopiti kir je za našega gospudi tekla* NP 1 – se nahajajo stično za odnosnico; v sedmih zgledih (ČR) je ta v odvisniku celo ponovljena: *iest ostavil [...]* *zlatih četernaist za kih zlatih jest kuplenj* ČR XIV (še IV, VI–VIII, X–XI).

V šestih primerih (CR in SGR III; SR V/9–11, 42–43; NP 2–3; KR IV) je prvi odvisnik del najmanj dvosestavniškega vezalnega priredja, npr. *bote povedali. per ti telesni rotbi, katero ste [...]* *persegli. jenu sturili* KR IV/1–3.

¹³ Po interpretaciji N. Mikhailova (1998: 281) je lahko zveza *ka jest fradai svete Marie* tudi svojilna, tj. 'ki (kar?) pripada Bratovščini svete Marije' (s svojilnim rodilnikom ali celo dajalnikom).

¹⁴ Toporišič (1992: 27) navaja Škrabca, po katerem naj bi oblika *kemer* (pričakovano *kimer* = *kimər*) izhajala iz **imiže* s *k*- po vprašalnih zaimkih oz. iz **kbimiže*.

¹⁵ Pri (tudi širše sobesedilni) interpretaciji sem se za omejevalnost odločil povsod, kjer je odnosnica pomensko manj določena. Opredelitve so včasih težavne – npr. v SR V/47–48 je namesto omejevalnosti v ospredju verjetno natančnejša pojasnitev celote (vseh možnih grehov).

4.3 Povedkovoprilastkovi odvisniki

Med tovrstne odvisnike se pogojno uvršča zgled *kar sam tu slišal pridigujoč od buga* SR V/14–15, v katerem deležniška zveza opredeljuje predmet *kar* (prim. Toporišič 2004: 639). Domnevno gre za mehanični kalk po latinščini (Pogorelec 2011: 109); podobno naj bi veljalo za nedoločniško zvezo (prim. Grošelj 2011: 225, 301, 363), ki se uveljavi na njenem mestu.

4.4 Časovni odvisniki

Vsi časovni odvisniki (4) se pojavljajo v SR IV–V, uvaja pa jih veznik *kadar*. Le enkrat (SR V/13–14) se odvisnik nahaja pred nadrednim stavkom: *kar sam obl[j]ubil kadar sam karst pri[j]el* SR V/4–5; *kadar sam tu prišal z malo andohtjo [...] sam tu vil* SR V/13–14.

4.5 Načinovni odvisniki

V gradivu ni stavčnih načinovnih odvisnikov, le deležniško vezalno priredje (prim. Toporišič 1992: 19), ki v SR II načinovno dopolnjuje glagol *vzdihujemo* v nadrednem stavku: *k tebe zduhujeme, glagojiče ino plačeč te dolinje teh slz* SR II/5–6.

4.6 Primerjalni odvisniki

Blizu načinovnim so primerjalni odvisniki (15), ki nadredni stavek dopolnjujejo glede na enakost oz. neenakost ipd. (Toporišič 2004: 442–443). Vsi odvisniki sledijo nadrednim stavkom, uvajajo pa jih primerjalni vezniki *kakur* (9; SR IV–V), *koker* (3; KR I, III–IV), *kakor* (CR I), *kokr* (SGR I) in *kako* (ČR XXXIII): *je obl[j]ublo se naprid pred grejhiči ovarovati kakur se vodem najvul[j]e mogl* SR V/56–57; *oče pravo resnico povedati [...], koker vi tega oče pruti bogu vžiti* KR IV/6–7; *odpusti nam dalge naše kakor ino mi odpuš(č)amo našen dalnikom* CR I/4–5; *nam odpusti naše douge kokr mi odpustimo našim dolžnikom* SGR I/5–6; *ostavi b. s. m. s. J[a]kova s tim patom da se imij sturit edna miša [...] kako se udrži sada v pismi* ČR XXXIII.

V zgledih iz SR (razen SR V/56–57) je v nadrednem stavku soodnosni prislov *taku*: *Ja se dalžan dam kir svete nedele [...] nejsam nikuli taku praznoval inu čistil kakur i vi je to popraudi morali di[j]ati* SR V/19–22.

4.7 Vzročni odvisniki

Vseh 12 (neposrednih) vzročnih odvisnikov se pojavlja v SR IV–V; 10 jih uvaja veznik *kir*, enega *ki* (SR IV/4–9 ob robu), eden je brez povezovalca: *Ja se dalžam dam kir je vogu desetino [...] nikuli nejsam taku zvejstu dal* SR V/25; *(Ja se dalžan dam) ki sim se od buga podbirnil invo od nega zapuvedi* SR IV/4–9 ob robu; *Ja se dalžan dam Ø kar sam vogu [...] obl[j]ubill nejsim stanovitn stal* SR V/36–37 (prim. 'ker kar').

Vsi odvisniki sledijo nadrednemu stavku, kar v sedmih primerih pa prvemu sledi najmanj en vezalno dodan istovrstni odvisnik (tudi medstavčna zveza), npr. *se dalžan dam kir sam vožje veže porejdkim shodil [...] z malo andohtjo [...] sam tu vil kar sam*

tu slišal [...] zasferžmahl inu ništ[er] nejsim mejga lebna ponim popravit SR V/12–18 (prim. Mikhailov 1998: 146).

4.8 Namerni odvisniki

51 namernih odvisnikov se nahaja le v ČR, uvajajo pa jih vezniki *da* (37; ČR I–III, V–XXIII, XXVIII–XXXI, XXXIV, XXXVI–XLII, XLV–XLVII), *s tim patom da* oz. *s tin paton da* (11; ČR IV, XXXII–XXXIV, XLIII–XLIV, XLVIII–XLIX, L–LII), *s tem patom da* (ČR XXVII) in z *ovim patom da* (ČR XXVI); ena zveza je brez povezovalca (ČR XXIV): *jest ostavila bratine fita jednu kvartu pšenice da se ima stvoriti jednu mašu* ČR XXII; *ostavi [...] edan star pšenice s ti[m] pato[m] da imite stvoriti miše dvi* ČR XXXII; *jest ostavil bratie [...] jidan star pšenice za svojo dušo s tem patom da bratjna sfako leto imej storit storit maše 2* ČR XXVII; *jest ostavila bratini [...] jedan star pšenice za nje mirtvih dušu z ovim patom da se (j)ima storiti dvi maše* ČR XXVI; *jest ostavila bratine [...] jedno teleto ... Ø se jima mašiti jedna maša* ČR XXIV.¹⁶ Vsi odvisniki sledijo nadrednemu stavku.

Kot namerno lahko interpretiramo še nedoločniško zvezo (na mestu sodobne namenilniške) *jima priti soditi žive ino mortve* CR III/8–9. M. Orožen (1996: 262) opaza doslednejše razlikovanje med namenilnikom in nedoločnikom v Japljevem prevodu *Biblije* (druga polovica 18. stoletja).

5 Sklep

Analiza medstavčnih ipd. zvez v rokopisnem obdobju slovenskega jezika je pokazala dokaj raznoliko sliko, pri čemer so od prirednih zvez zastopane predvsem vezalne (s podtipi), ki jim sledijo protivne, ločne, posledične in vzročne. Med odvisniki je največ namernih, manj pa prilastkovih, predmetnih, primerjalnih, vzročnih, časovnih, povedkovoprilastkovih in načinovnih (slednji sta deležniški).

Nekatere zveze so zastopane le v posameznih rokopisih: vzročno priredje, vzročno, posledično, povedkovoprilastkovo, časovno in načinovno podredje v *Stiškem*, ločno priredje v *Kranjskem* in namerno podredje skoraj izključno v *Černjejskem rokopisu*.

Bolj zastopana priredja (predvsem vezalno) in odvisniki (prilastkovi, predmetni, primerjalni) imajo načeloma bolj raznovrstne povezovalce. Odvisniki kažejo na prevladujočo položajno težnjo glede na nadredni stavek – pred nadrednim stavkom se načeloma pojavljajo le oziralni predmetni odvisniki, drugi (tudi vsebinski predmetni) nadrednemu stavku sledijo (prilastkovi odvisniki so za odnosnico).

Analiza je še pokazala, da za prvim predmetnim, prilastkovim in vzročnim odvisnikom pogosto sledi priredni niz ter da se v primeru oziralnih in primerjalnih odvisnikov v nadrednem stavku večinoma pojavlja soodnosni izraz.

¹⁶ V *Menia* [...] ostavi b. s. m. s. J[a]kova ka e ednu marku s ti[m] pato[m] da se kupi eda[n] livel ka e za soldi 9 da [j]i se stvori edna miša za svoiu dušu ČR XXXIV lahko drugi namerni odvisnik predstavlja ključni namen v darovnici in presega prvega; drugo zvezo lahko razumemo tudi kot vezalno dodajanje (brez povezovalca) s poudarjenim namernim pomenom.

Besedilna skromnost rokopisov ne omogoča popolnega vpogleda v skladijsko bogastvo slovenskega jezika v tem obdobju, vendarle pa opozarja na nekatere značilnosti, katerih vključitev v diahronični in diastratični kontekst bo odstrla nova védenja o slovenski skladnji skozi čas in prostor. Marsikatero skladijsko vprašanje – tudi v zvezi z besediloslovjem, stilistiko, prevodoslovjem, sociolingvistiko itn. – o slovenskih rokopisih v tem obdobju pa še čaka na analizo.

Literatura

- BEZLAJ, France, 1982: *Etimološki slovar slovenskega jezika II*. Ljubljana: SAZU, Mladinska knjiga.
- CAZINKIČ, Robert, 2001: Oziralni prilastkovni odvisniki. *Jezik in slovstvo* 46/1–2. 29–40.
- DOGRAMADŽIEVA, Ekaterina, 1989: Съјузните sredstva във Frajzinskite pametnici. Jože Toporišič (ur.): *Obdobje srednjega veka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 63–66.
- GROŠELJ, Robert, 2011: *Vezava glagolov umevanja v slovanskih jezikih*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- HRBÁČEK, Josef, 1994: *Nárys textové syntaxe spisovné češtiny*. Praha: Trizonia.
- LOGAR, Tine, 1973/1974: Grafika in jezik starogorskega rokopisa. *Jezik in slovstvo* 19/6–7. 192–198.
- MIKHAILOV, Nikolai, 1998: *Frühslowenische Sprachdenkmäler. Die handschriftliche Periode der slowenischen Sprache (XIV. Jh. bis 1550)*. Amsterdam, Atlanta: Rodopi.
- NEWEKLOWSKY, Gerhard, 2006: Nebenordnende und unterordnende Konjunktionen und andere Funktionswörter in der slowenischen Schriftsprache des 16. Jahrhunderts. Jože Kraševc idr. (ur.): *Matthäus-Evangelium (1555); Paulus, Römerbrief (1560)* [...]. Paderborn, München, Wien, Zürich: Ferdinand Schöningh. 53–65.
- OROŽEN, Martina, 1996: *Poglavja iz zgodovine slovenskega knjižnega jezika (od Brižinskih spomenikov do Kopitarja)*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- POGORELEC, Breda, 2011: *Zgodovina slovenskega knjižnega jezika. Jezikoslovni spisi I*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU; Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- RAMOVS, Fran, 1952: *Morfologija slovenskega jezika*. Ljubljana: DZS.
- SNOJ, Marko, 1997: Kaj je kaj?. Jože Toporišič (ur.): *Škrabčeva misel II*. Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica. 187–192.
- TOKARZ, Emil, 1977: *Skladnia zdań złożonych w języku słoweńskim*. Katowice: Uniwersytet Śląski.
- TOPORIŠIČ, Jože, 1992: Jezikoslovna obravnava. Mihael Glavan (ur.): *Stiški rokopis: študije*. Ljubljana: Slovenska knjiga. 17–31.
- TOPORIŠIČ, Jože, 2004: *Slovenska slovnica*. Maribor: Založba Obzorja.
- ŽELE, Andreja, 2016: Vezniki: poskus opredelitve njihove vloge v slovenskih zloženih povedih. *Filološke pripombe* 14/1. 246–258.